

ЧИННИКИ РОЗБІЖНОСТЕЙ У ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ (на матеріалі оповідання Е.Гемінгвея “Не в сезон”)

У статті аналізуються чинники розбіжностей у процесі відтворення семантики дієслів на прикладі перекладів оповідання Е.Гемінгвея “Не в сезон”. Одним із найсуттєвіших чинників розбіжностей є асиметрія семантичних полів лексичних одиниць у різних мовах. У процесі перекладу необхідно прагнути досягнення комунікативної еквівалентності та враховувати фактор акультурації.

Ключові слова: чинники розбіжностей, асиметрія семантичних полів, комунікативна еквівалентність, прагматична еквівалентність, акультурація перекладу.

В статтє анализируются факторы различия в процессе передачи семантики глаголов на примере переводов рассказа Э.Хемингуэя “Не в сезон”. Одной из главных причин расхождения является асимметрия семантических полей лексических единиц в разных языках. В процессе перевода следует стремиться к достижению коммуникативной эквивалентности, а также учитывать фактор аккультурации перевода.

Ключевые слова: факторы различия, асимметрия семантических полей, коммуникативная эквивалентность, прагматическая эквивалентность, аккультурация перевода.

The article analyzes the factors of difference in conveying semantic distinctions of verbs. Asymmetry of semantic fields in languages is one of the original factors conducive to these differences. Communicative equivalence has to be sought in translation, as well as acculturation factors.

Key words: factors of difference, semantic distinctions of verbs, asymmetry of semantic fields, communicative equivalence, pragmatic equivalence, acculturation factors.

Вагомим аспектом як теоретичного так і практичного вивчення перекладу є дослідження **чинників розбіжностей** у процесі перекладу, адже переклад – надзвичайно складний процес, який зазнає впливу і мовних, і позамовних факторів. **Актуальність** даного дослідження підтверджується постійною увагою перекладознавців як до причин виникнення таких чинників у перекладі, так і до стратегій та тактик їхнього вирішення задля досягнення адекватності перекладу. Наразі поряд із чисельними теоретичними працями з перекладу, що глибоко досліджують основні лінгвістичні чинники розбіжностей у перекладі (праці Р.Якобсона, Дж.Кэтфорда, Ю.Найди, А.Федорова, Л.Бархударова, В.Комісарова, Я.Рецкера, Т.Казакової, І.Корунця), з'являється все більше досліджень, що детально вивчають культурологічні чинники розбіжностей у перекладі і опираються на суміжні знання з семіотики, когнітивістики, прагматики, психолінгвістики (праці С.Баснет, А.Лефевра, В.Макура, У.Еко). О.Швейцер справедливо зауважує, що мовні та позамовні детермінанти перекладу утворюють ряд взаємопов'язаних ланцюжків-фільтрів (селекторів), що впливають на кінцевий варіант перекладу. Центральне місце серед них належить самому тексту, що виступає в двох іпостасях, як першоджерельний текст у первинній комунікативній

ситуації, так і текст перекладу, що належить до вторинної комунікативної ситуації. Одні й ті самі “фільтри” беруть участь в процесі інтерпретації першоджерела та створенні остаточного варіанту перекладу: *система мови, норма мови, норма перекладу, літературна традиція, національний колорит, часова дистанція, первинна комунікативна ситуація, вторинна комунікативна ситуація та предметна ситуація*. Втім, зовсім не обов’язково, що всі ці чинники отримують експліцитне вираження в тексті. Значна роль належить підтексту, пресупозиціям і імплікаціям. Усі вони, зрештою, виводяться з фонових знань інтерпретатора. Таким чином, саме через текст здійснюється взаємозв’язок мовних та позамовних чинників, що детермінують переклад [Швейцер 1988, 66-67]. Сьогодні перекладознавці відмічають повну залежність мовного компонента від прагматичного компонента комунікативної ситуації [Львовська 2008, 70], бо об’єктом перекладу є не тільки автономне слово чи речення, а й текст, що належить до конкретної концептуальної системи, жанру, ідіостилю тощо. Зрозуміло, що задля досягнення такої прагматичної або комунікативної еквівалентності перекладач часто змушений жертвувати формальною еквівалентністю різних рівнів. Найчастотнішим чинником такої формальної розбіжності є семантична невідповідність лексичних одиниць оригіналу та мови перекладу.

Метою даної статті є виявлення чинників розбіжностей у процесі відтворення семантичної функції дієслів на прикладі перекладів оповідань Е.Гемінгвея.

Задля усвідомлення семантичного навантаження дієслів у оповіданнях Е.Гемінгвея перекладачеві необхідно мати достатні знання про ідіостиль автора, що обумовлює його мовний спектр. Зокрема, у мовному спектрі Е.Гемінгвея домінують дієслова, які не розповідають, а показують, зображують дію, рухають сюжет, і доволі часто передають психологічний стан героя. Автор свідомо уникав описів душевного стану своїх героїв і намагався за допомогою простих дій намалювати образ “втраченого покоління”. Так, пригадуючи одне з своїх оповідань, автор пише: “То була дуже нехитра історія під назвою “Не в сезон”, але насправді кінець її був не такий, бо в житті той старий повісився. Я зробив це за своєю новою теорією, згідно з якою можна випустити в творі усе, що загодно, – аби тільки сам знав те, що випускаєш, – і тоді оповідання стане ще сильнішим, і читач відчує в ньому щось більше, ніж він осягнув розумом” [Хемінгуей 1981, Т.4, 127].

Так, згідно зі своєю “новою теорією”, Е.Гемінгвей намагається відбирати лаконічні, влучні і прості слова, накопичення яких в тексті призводить до створення потужного стилістичного ефекту.

Проаналізуємо детально розбіжності в семантичній структурі дієслів англійської та української мови на прикладі згаданого оповідання Е.Гемінгвея “Out of Season” та його українському перекладі “Не в сезон” В.Митрофанова, а також зупинімося на особливостях перекладу дієслівної частини мовного спектру Е.Гемінгвея на українську мову. З цією метою необхідно визначитися з термінами “*семантична структура слова*”, “*сема*” та “*семема*”, оскільки ці поняття вимагають граничної чіткості розмежування. Поняття “*семантична структура слова*” включає принаймні дві підпорядкованих одна одній складових: *семема* та *семи*. Останні є абстрактними елементами значення, певний набір яких складає семему, тобто варіант значення слова. Декілька семем утворюють семантичну структуру слова. Виходячи з цих міркувань, можна припустити, що в англійській мові практично не існує односемних дієслів.

Так, в оповіданні “Out of Season” (“Не в сезон”) розповідається всього лише про один день старого чоловіка, схильного до випивки, але саме дієслова допомагають нам усвідомити його моральну травму:

“At the cantina near the bridge they **trusted** him for three more grappas because he was so confident and mysterious about his job for the afternoon” [Hemingway 1993, 361] – “У пивничці біля мосту Педуцці **дали в борг** ще три скляночки граппи: бо він так упевнено й загадково говорив про свою роботу пополудні” [Хемінгвей 1979, 92].

В англійській мові дієслово “to trust” несе дві семми: 1. “to believe that someone is honest and will not harm you, cheat, etc”, 2. “to be sure that something is true or will happen” [Longman 2001, 1550]. Те значення, якого дієслово набуває в цьому реченні та отримує в перекладі “**дати в борг**”, радше диктується його контекстуальною сполучуваністю: “I trusted Max, so I lent him the money” [Longman 2001, 1550]. В перекладі втрачається сема “*вірності*”, а для концептуальної картини світу Е.Гемінгвея концепт “*віри/зневірення*” є одним з ключових понять його ідіостилю. Таким чином, явище “неповноеквівалентності” [Стасюк 2007, 108-113] у перекладі художньої літератури є незаперечним фактом, проте воно не виключає можливості адекватності перекладу, тобто відповідності перекладу новій комунікативній ситуації, нормам та стандартам цільової мови та культури.

Вербалізація кінетичних дієслів, особливо дієслів-жестів, підкреслює як піднесений настрій старого, його соціальний стан у суспільстві, так і зневагу та байдужість оточуючих:

“Everyone they met walking through the main street of the town Peduzzi **greeted elaborately**. Buon’di, Arturo! **Tipping his hat**. The bank clerk **stared at** him from the door of the Fascist café. Groups of three and four people standing in front of the shop **stared at the three**. The workmen in their stone-powdered jackets, working out on the foundations of the new hotel **looked up** as they passed. Nobody spoke or **gave any sign** to them except the town beggar, lean and old, with a spittle-thickened beard, who **lifted his hat** as they passed” [Hemingway 1993, 362] – “До кожного, хто траплявся їм назустріч на головній вулиці містечка, Педуцці дуже **чемно вітався**: – Buon’di, Arturo! – **І доторкався рукою до капелюха**. З дверей фашистської кав’ярні на нього **пильно подивився** службовець банку. Люди, що купками по троє-четверо стояли перед крамницями, **розглядали** їхню трійцю. Робітники в за-порошених кам’яним пилом куртках, що мурували фундамент під новий готель, також **провели їх очима**. Ніхто не озивався до них, **не робив ані поруху**, тільки місцевий жебрак, старий і кощавий, з обхарканою бородою, **підняв капелюха**, коли вони проходили повз нього” [Хемінгвей 1979, 93].

Жест “*знімати капелюха*” належить до етикетних жестів, адже за старих часів у знатних панів було прийнято розкланюватися один перед одним, знімаючи капелюха. Це був не просто елегантний ритуал. Стиль вітання, кількість кроків і змахів капелюхом, говорили про знатність і положення вельможі, навіть про його звання й привілеї. В такий спосіб шляхтичі показували один одному, яке місце в суспільстві вони посідають. А сам звичай знімати капелюха сягає лицарських часів, коли два лицарі, вітаючись, піднімали забрало шолома, або взагалі знімали його, щоб відкрити обличчя, так демонструючи щирість і чистоту намірів. Пізніше чоловіки або злегка піднімали капелюха, що говорило про вияв пошани, або ж злегка торкалися його, що свідчило про більш невимушені стосунки. Саме так невимушено і вітається Педуцці “...*tipping his hat*”, бажаючи справити позитивне вражен-

ня на своїх супутників та завоювати їхню довіру. Семантичне насичення оригіналу сприяє чіткій візуалізації цього жесту, адже дієслово *“to tip”* в одному з значень тлумачиться як *“to raise slightly or touch (one’s hat) in deference”* (злегка припідняти, або доторкнутися (до капелюха) на знак пошани). В українському перекладі семема невимушеного жесту ввічливості зберігається *“доторкався рукою до капелюха”*, хоча видається надлишковим уточнення *“рукою”*. Цікавим для порівняння є російський переклад:

“Со всеми прохожими, попадавшимися им на главной улице городка, Педуци усердно раскланивался, снимая шляпу” [Хемингуэй 2004, 698].

В російському варіанті дієслова *“to greet”* та *“to tip”* перекладаються як *“раскланиваться”* та *“снимать (шляпу)”*, що надмірно експлікує, якщо не викривляє семантику у перекладі порівняно з оригіналом. Втім, коли йдеться про жebraка, який єдиний *“lifted his hat”*, що цілком справедливо перекладено українською *“підняв капелюха”*, російський переклад представляє цей жест менш шанобливим – *“приподнял шляпу”* [Ibid., 698]. Такий невинуватий зсув акцентів призводить до втрати певних нюансів, які прочитуються в оригіналі: старий, який втратив сенс життя, безбожно п’є, через що опиняється практично на найнижчому соціальному щаблі, тому ніхто і не відповідає на його вітання, а ні службовець, а ні прості робітники, от хіба що жалюгідний жebraк піднімає капелюха. Ці семантичні зсуви в перекладі призводять і до змін на прагматичному рівні, що небажано у перекладі: **“у випадку еквівалентної двомовної комунікації, серед трьох компонентів структури смислу двох текстів один завжди змінний (комунікативна ситуація), другий може бути змінним (семантична структура), третій повинен, по можливості, залишитися незмінним (прагматична структура)”** [Львовская 2008, 68].

Дієслова, що свідчать про реакцію оточуючих на старого, теж вимагають невисипущої уваги перекладача:

“stared at” (2) – *“нильно подивився”* (1), *“розглядали”* (1) – *“установився”, “глазели”*;

“looked up” – *“провели їх очима”* – *“разглядывали”*;

“Nobody spoke or gave any sign to them” – *“Ніхто не озивався до них, не робив ані поруху”* – *“Никто не заговаривал с ними и не кланялся”* [Хемингуэй 2004, 698].

Російський переклад рясніє семемами відсутніми в оригіналі. Зокрема на поверхню виринають негативні конотації, які в оригіналі набувають зневажливого звучання тільки у підтексті. В українському перекладі підібрані нейтральні еквіваленти, єдиним не зовсім вдалим є вираз *“не робив ані поруху”*, хоча в англійському тексті йдеться про ігнорування центральних персонажів.

Загалом автор прагне якимось відсторонено і нейтрально показати читачеві трагедію, обираючи стилістично нейтральні, незабарвлені дієслова:

“He gestured with the bottle” [Hemingway 1993, 361] – *“Він показав пляшку”* [Хемингуей 1979, 92] – *“Он размахивал бутылкой”* [Хемингуэй 2004, 698].

В російському перекладі жест конкретизується за допомогою стилістично забарвленого дієслова, що надає образу старого елементу розв’язності. Такий ефект досягається за допомогою перекладацької трансформації на лексико-семантичному рівні, а саме виразної конкретизації дієслова. Проте, в даному випадку прийоми перекладача тільки допомагають краще і правильно уявити художні образи оригіналу. Тому переклади цього уривку можна вважати еквівалентними щодо прагматичного наміру автора та нової комунікативної ситуації.

Отже, під час перекладу відбуваються зсуви на лексичному, граматичному, семантичному, синтаксичному рівнях мови через існування чисельних чинників розбіжностей як у межах мов оригіналу та перекладу, так і у межах двох культур, до яких належать ці мови. Одним із найсуттєвіших чинників розбіжностей є **асиметрія семантичних полів лексичних одиниць** двох мов. Оскільки такий незбіг неминучий, у процесі перекладу важливо орієнтуватися на прагматичну та комунікативну еквівалентність та акультурацію перекладу.

1. *Львовская З.Д.* Современные проблемы перевода: Пер. с исп. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 224с. 2. *Стасюк Б.В.* Поняттєва неповноеквівалентність: перекладацький аспект / Б.В.Стасюк // Мовні і концептуальні картини світу. – 2007. – Вип.22. Част.ІІ. – С.108-113. 3. *Швейцер А.Д.* Теория перевода. – М., 1988. – 215с. 4. *Хемингуей Е.* Твори в чотирьох томах. Том І. Романи та цикли оповідань – К.: Дніпро, 1979. – 717с. 5. *Хемингуей Е.* Твори в чотирьох томах. Том ІV. Романи та цикли оповідань – К.: Дніпро, 1981 – 663с. 6. *Хемингуей Э.* Фиеста. Прощай, оружие! Праздник, который всегда с тобой. Старик и море: Романы. Рассказы: Пер. с англ./Э.Хемингуэй. – М.: АСТ, 2004. – 858с. 7. *Dictionary of Contemporary English – L., N.Y.: Longman, 2001. – 1668p.* 8. *Hemingway E.* The Essential Hemingway – L.: Arrow Books, 1993. – 522p.

Драгінда О.В., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ФОНОСЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ У КОМПЛЕКСНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ВІРШОВИХ ПЕРЕКЛАДІВ

У статті розглядається фоносемантичний аспект віршового перекладу. Оскільки семантизація звукової форми поетичного твору відбувається у тісному зв'язку зі змістом, ідеєю вірша, доцільним є розгляд кореляції семантичного та звукового рівнів твору як частини комплексного порівняльного аналізу перекладів поетичного твору. Аналіз проводиться на матеріалі українських перекладів вірша В.Блейка “Тигр”, виконаних В.Коптіловим, С.Ткаченком, В.Кейсом і В.Марачем.

Ключові слова: *віршовий переклад, звукова організація поетичного твору, фоносемантика, комплексний порівняльний аналіз, функціональна адекватність перекладу, рівні організації віршового тексту, семантизація звуку, кореляція змісту і форми, звукове інструментування.*

В статтє рассматривается фоносемантический аспект стихотворного перевода. Поскольку семантизация звуковой формы стихотворного произведения происходит только в тесной связи со смыслом, идеей стихотворения, целесообразно рассматривать корреляции семантического и звукового уровней произведения лишь как часть комплекс-